

УДК 343.121.4

DOI <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2025.05.3.22>

## ДОСТУП ДО ПРАВОСУДДЯ: ЗАГАЛЬНОТЕОРЕТИЧНИЙ ТА КРИМІНАЛЬНИЙ ПРОЦЕСУАЛЬНИЙ АСПЕКТ

**Жевнеров І.М.,***аспірант кафедри кримінального правосуддя та**правоохоронної діяльності,**Волинський національний університет**імені Лесі Українки*

ORCID: 0009-0006-2534-1575

**Жевнеров І.М. Доступ до правосуддя: загальнотеоретичний та кримінальний процесуальний аспект.**

У статті здійснено комплексне дослідження категорії «доступ до правосуддя», що є одним із індикаторів рівня демократії та додержання принципу верховенства права у державі, а також невід'ємним елементом права на судовий захист. Визначено, що у науковій літературі ця категорія розглядається з різних позицій: як суб'єктивне право особи, як загальна правова гарантія, як принцип кримінального процесу, як процесуальний режим або загальновизнаний міжнародний стандарт. Така розмаїтість позицій пояснюється багатогранністю самого правового явища, відсутністю нормативного визначення поняття та відображає намагання доктрини охопити усі його аспекти – від індивідуального рівня захисту людини до інституційного рівня забезпечення ефективності судової влади.

У роботі проведено аналіз дефініцій поняття «правосуддя», які сформувалися в юридичній науці, та з'ясовано їхнє значення для розуміння доступу до правосуддя. Особливу увагу приділено кримінальному провадженню, де доступ до правосуддя має специфічний зміст і прояв. Зроблено висновок, що засада здійснення правосуддя виключно судом охоплює всі судові стадії кримінального провадження, у межах кожної з яких правосуддя реалізується у формах, що відповідають її змісту й завданням. Доведено, що функція судового контролю, яку здійснює слідчий суддя на стадії досудового розслідування, не є правосуддям у власному значенні, адже не передбачає вирішення обвинувачення по суті.

Критично проаналізовано положення ст. 21 КПК України, яка закріплює одразу дві окремі засади кримінального провадження – доступ до правосуддя та обов'язковість судових рішень. Показано, що таке поєднання не відповідає логіці структури відповідної глави кримінального процесуального закону України, суперечить конституційним положенням та міжнародним стандартам, а також породжує термінологічну плутанину.

На основі узагальнення наукових позицій сформульовано авторське визначення поняття «доступ до правосуддя у кримінальному провадженні», яке охоплює два взаємопов'язані елементи: гарантовану законом можливість звернення до суду у передбачених процесуальних формах та право особи брати активну участь у судовому розгляді для забезпечення ефективного захисту своїх прав, свобод та законних інтересів.

**Ключові слова:** правосуддя, доступ до правосуддя, обов'язковість судових рішень, кримінальне провадження, засади кримінального провадження, судове провадження, судовий контроль.

### **Zhevnierov I.M. Access to justice: general theoretical and criminal procedure perspective.**

This article offers a comprehensive analysis of the concept of "access to justice", which is widely regarded as an indicator of the level of democracy and respect for the rule of law within a state, as well as an essential component of the right to judicial protection. In legal scholarship, this concept has been approached from multiple angles: as an individual's right, as a general legal guarantee, as a principle of criminal procedure, as a procedural framework, or as a universal international standard. Such diversity of views reflects both the multifaceted nature of the phenomenon itself and the absence of a uniform legal definition, while also illustrating the doctrinal effort to capture all of its dimensions – ranging from the protection of individual rights to the institutional effectiveness of the judiciary.

The article examines various definitions of "justice" developed in legal theory and clarifies their relevance for understanding access to justice. Particular attention is devoted to criminal procedure, where access to justice acquires a specific meaning and form. It was concluded that the principle whereby justice is administered exclusively by the court extends to all stages of criminal proceedings, within each of which justice is carried out in forms consistent with its content and objectives. It is argued

that the function of judicial control exercised by the investigating judge at the pre-trial investigation stage cannot be equated with justice in its proper sense, as it does not involve adjudication of the charges on the merits.

A critical review is provided of Article 21 of the Criminal Procedure Code of Ukraine, which simultaneously enshrines two distinct principles of criminal procedure: access to justice and the binding force of judicial decisions. It is demonstrated that this combination does not correspond to the internal logic of the Code's structure, contradicts constitutional provisions and international standards, and generates terminological ambiguity.

Drawing on existing scholarly approaches, the author proposes a definition of "access to justice in criminal proceeding," which encompasses two interrelated elements: the legally guaranteed possibility of applying to a court in prescribed procedural forms, and the individual's right to actively participate in judicial proceedings in order to secure effective protection of their rights, freedoms, and legitimate interests.

**Key words:** justice, access to justice, binding force of judicial decisions, criminal proceeding, principles of criminal procedure, trial, judicial control.

**Постановка проблеми.** У демократичній правовій державі суд відіграє провідну роль у захисті прав і свобод людини і громадянина, а також у реалізації принципу верховенства права, згідно з яким людина, її права та свободи визнаються найвищими цінностями та визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Незалежність суду та його авторитет у суспільстві виступають важливими індикатором рівня демократії, що забезпечує ефективний захист особи від можливих порушень її прав, свобод та законних інтересів. Однак дієвість судового захисту прав і свобод людини і громадянина значною мірою залежить від того, наскільки в державі забезпечений доступ до правосуддя та суду та чи є такий доступ повноцінним, реальним та справедливим.

Аналіз наукових доробків вітчизняних та зарубіжних учених-юристів дає підстави стверджувати, що доступ до правосуддя як правова категорія викликає чимало дискусій. І на це є ряд причин. Насамперед, варто зазначити, що дотепер жоден вітчизняний чи міжнародний нормативно-правовий акт не дає чіткого визначення (дефініції) доступу до правосуддя, що значною мірою обумовлено складністю, багатогранністю та міжгалузевим характером цієї правової категорії. Суперечності посилюються ще й через законодавчу та доктринальну невизначеність меж доступу до правосуддя, а також через відсутність уніфікованих та загальноприйнятих критеріїв оцінки ефективності такого доступу на практиці. У сукупності ці та інші причини істотно ускладнюють формування єдиного сталого підходу до визначення сутності та змісту доступу до правосуддя, що, у свою чергу, і зумовлює актуальність проблематики та необхідність її наукової розробки.

**Метою дослідження** є з'ясування сутності та змісту категорії «доступ до правосуддя» у кримінальному провадженні, виявлення її специфіки порівняно з іншими видами судочинства.

**Ступінь опрацювання проблематики.** Питання забезпечення доступу до правосуддя привертає увагу значної кількості як вітчизняних, так і зарубіжних дослідників, однак у науковій літературі простежуються різні підходи до визначення та тлумачення змісту цього поняття. Зважаючи на міжгалузевий характер досліджуваної проблематики, вона розглядалася як у загальнотеоретичному вимірі (О. Балацька, І. Верба, О. Козакевич, А. Лужанський, О. Овчаренко, Н. Ясельська), так і у площинах процесуальних галузей права: адміністративного (А. Завидняк, Т. Іваненко, І. Колеснікова, Ю. Лукошкіна), господарського (О. Беломестнов, Ю. Павлюченко), цивільного (Т. Кучер, О. Ткачук, Н. Сакара). Особливості доступу до правосуддя у кримінальному провадженні стали предметом дослідження І. Вахліс, І. Гловюк, Н. Деркач, Ю. Івчук, О. Кучинської, О. Льошенко, Р. Степанюка, О. Шило, В. Шибіка та інших учених, наукові праці яких розкривають специфіку цієї категорії.

**Виклад основного матеріалу.** У найзагальніших рисах доступ до правосуддя можна визначити як гарантовану державою можливість особи звернутися до суду, ініціювати судовий розгляд та брати у ньому безпосередню активну участь з метою захисту своїх прав. Проте для обґрунтованого наукового аналізу варто розпочати із з'ясування сутності та значення поняття «правосуддя». Слід відзначити, що на сьогодні в юридичній науці та практиці вже сформоване теоретичне підґрунтя для сутнісної характеристики правосуддя, але зважаючи на відсутність нормативного визначення цього поняття, на доктринальному рівні воно тлумачиться по-різному: як основна функція суду, як форма його діяльності, як основне завдання судової влади, як форма її здійснення/реалізації, як вид державної діяльності тощо.

Традиційним є формально-процесуальний підхід, за яким правосуддя розглядається як «діяльність суду щодо розгляду і вирішення відповідних категорій справ з метою захисту прав, свобод та законних інтересів фізичних, юридичних осіб та держави» [1, с. 22]. На думку О. Овчаренко,

«правосуддя – це діяльність органів судової влади з розгляду й вирішення юридично значущих справ у встановленому законом порядку» [2, с. 31]. В. Решота, досліджуючи проблеми визначення основних понять у сфері здійснення правосуддя, вважає, що правосуддя – це «основне завдання органів судової влади, які повинні встановити істину у справі, прийняти обґрунтоване і неупереджене рішення, справедливо вирішити спір, захистити права, свободи і законні інтереси людини» [3, с. 124]. У свою чергу, А. Бевза визначає правосуддя як «єдину злагоджену діяльність державних судових органів, яка проходить у встановлених законом процесуальних формах, з урахуванням вимог справедливості, і полягає у встановленні фактичних обставин справи та з'ясуванні істини шляхом дослідження доказів, доводів сторін та закінчується ухваленням рішення в справі, що в свою чергу, належним чином забезпечило ефективний захист прав та охоронюваних інтересів особи» [4, с. 137]. Слід визнати, що остання наведена дефініція попри вказівки на ціннісні орієнтири (справедливість, захист прав) дещо переобтяжена процесуальними деталями. Крім того, викликає запитання словосполучення «державні судові органи», зважаючи на зміст ст. 124 Конституції України.

В. Комзюк, підкреслюючи надзвичайну важливість терміну правосуддя, вказує на необхідність його нормативного визначення і закріплення у розділі VIII Конституції України і пропонує таке його формулювання: «правосуддя – це вид державної діяльності, механізм реалізації судової влади, її основна функція, що полягає у розгляді і вирішенні в судових засіданнях судових справ, що здійснюється судами у формі цивільного, кримінального, адміністративного та господарського судочинства з дотриманням встановленої законом процесуальної форми та принципів» [5, с. 91]. Вагомою перевагою цього визначення є його комплексний характер із акцентом на суб'єкті діяльності, а також формальних та змістовних ознаках. Крім того, у концептуальних підходах ученого простежується узгодженість із правовою позицією Конституційного Суду України, висловленою в ухвалі від 14.10.1997 № 44-з по справі № 016/1241-97, де правосуддя визначено як «самостійну галузь державної діяльності, яку суди здійснюють шляхом розгляду і вирішення в судових засіданнях в особливій, встановленій законом процесуальній формі цивільних, кримінальних та інших справ» [6].

Загальнотеоретичне розуміння правосуддя, хоча й формує необхідне підґрунтя для його дослідження, не дозволяє повною мірою врахувати специфіку його реалізації в окремих видах судочинства. Особливо це стосується кримінального провадження, яке має принципові відмінності від цивільного, господарського та адміністративного судочинства.

Так, І. Гловюк безспідставно стверджує, що «правосуддям є така процесуальна діяльність, кінцевим рішенням якої є вирішення питання по суті висунутого обвинувачення / підозри, твердження про вчинення особою іншого суспільно-небезпечного діяння, передбаченого законом України про кримінальну відповідальність» [7, с. 483-485]. З точки зору О. Плахотнік, правосуддя – це самостійна галузь державної діяльності, що включає в себе судовий розгляд та вирішення у судовому засіданні питань кримінального провадження щодо встановлення винуватості обвинуваченої особи та прийняття відповідного судового рішення [8, с. 284]. Н. Сиза за результатами функціонального аналізу поняття правосуддя в кримінальному провадженні дійшла висновку, що це «правозастосовна діяльність суду, яка здійснюється у встановленій законом процесуальній формі з дотриманням засад кримінального провадження, спрямована на вирішення обвинувачення по суті й ухвалення законного, обґрунтованого і справедливого судового рішення» [9, с. 118].

Серед наведених вище найбільш переконливою видається дефініція, запропонована Н. Сизою, оскільки вона повною мірою відображає сутність поняття «правосуддя» та відповідає сучасним умовам його правового регулювання та реалізації. Відповідно до ст. 124 Конституції України правосуддя в Україні здійснюють виключно суди. Аналогічне положення закріплено і у ч. 1 ст. 5 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» [10], згідно якої «правосуддя в Україні здійснюється виключно судами та відповідно до визначених законом процедур судочинства». Зі свого боку ч. 1 ст. 30 КПК України вказує, що «у кримінальному провадженні правосуддя здійснюється лише судом згідно з правилами, передбаченими цим Кодексом». Як випливає з наведених норм, указана в аналізованій дефініції процесуальна діяльність суду відбувається власне у судовому провадженні, під яким у п. 24 ч. 1 ст. 3 КПК України розуміється «кримінальне провадження у суді першої інстанції, яке включає підготовче судове провадження, судовий розгляд і ухвалення та проголошення судового рішення, провадження з перегляду судових рішень в апеляційному, касаційному порядку, а також за нововиявленими або виключними обставинами». Як убачається, засада здійснення правосуддя виключно судом охоплює всі судові стадії кримінального процесу і не зводиться лише до судового розгляду у суді першої інстанції. Водночас у межах кожної із цих стадій правосуддя реалізується у формах, що відповідають її змісту й завданням, які підлягають вирішенню.

Проте кримінальне провадження не обмежується одним лише судовим провадженням, а відповідно до п. 10 ч. 1 ст. 3 КПК України включає в себе ще й досудове розслідування. На цій стадії, відповідно до положень КПК України, судова діяльність здійснюється слідчим суддею, що дає підстави окремим науковцям стверджувати, що у цьому випадку також здійснюється правосуддя. Однак має рацію І. Гловюк, яка стверджує, що «судова діяльність у досудовому провадженні є специфічною діяльністю, що не являє собою правосуддя, оскільки не відповідає його ознакам» [7, с. 2]. Як вбачається зі змісту п. 18 ч. 1 ст. 3 КПК України та ч. 5 ст. 21 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» [10], здійснювана слідчим суддею діяльність є реалізацією функції судового контролю за дотриманням прав, свобод та інтересів осіб у кримінальному провадженні в порядку, визначеному процесуальним законом. Узагальнення наведених положень дозволяє дійти висновку, що правосуддя здійснюється виключно у межах судових стадій кримінального процесу.

Щодо поняття «доступ до правосуддя», то у науковій доктрині та правозастосовній практиці воно нерідко ототожнюється із поняттям «доступ до суду». Однак вбачається, що поняття «доступ до правосуддя» та «доступ до суду» варто розглядати як самостійні правові категорії, кожна з яких має власний зміст, сферу застосування та відображає окремий аспект реалізації права на судовий захист.

У загальному розумінні термін «доступ» пов'язується з можливістю наближення, входу, потрапляння кудись чи використання певного об'єкта або ресурсу, що у правовій площині трансформується у можливість особи реалізувати своє право згідно встановлених законом механізмів та процедур.

У вітчизняній правовій науці сформувалася велика кількість підходів до розуміння категорії «доступ до правосуддя». Так, у наукових джерелах доступ до правосуддя трактується як елемент верховенства права [11], як загальна правова гарантія людини і громадянина на судовий захист [12], як суб'єктивне право [13; 14; 15], як засада кримінального провадження [1; 16], як процесуальний режим [17], як загальновизнаний стандарт [18, с. 110] тощо. Така розмаїтість позицій пояснюється багатогранністю самого правового явища та відображає намагання науковців охопити усі його аспекти – від індивідуального рівня захисту людини до інституційного рівня забезпечення ефективності судової влади. Узагальнюючи наукові підходи, можна дійти висновку, що сучасна доктрина розглядає доступ до правосуддя на перетині двох ключових концептів: як суб'єктивне право особи, що реалізується у формі гарантованої можливості ініціювати судове провадження та брати у ньому участь, і як позитивне зобов'язання держави, спрямоване на забезпечення ефективних інституційних та процесуальних механізмів судового захисту прав.

Разом з тим, загальнотеоретичне осмислення доступу до правосуддя потребує конкретизації у площині кримінального судочинства, де ця категорія набуває специфічного змісту, передбачаючи особливий набір процесуальних засобів та гарантій. Як слушно зауважила О. Козакевич, «особливий характер втручання у права людини у кримінальному судочинстві вимагає запровадження правових гарантій, серед яких визначальне значення має належати механізму реального забезпечення доступу до правосуддя» [12, с. 33].

Насамперед потрібно зазначити, що доступ до правосуддя та обов'язковість судових рішень відповідно до п. 14 ч. 1 ст. 7 КПК України є загальною засадою кримінального провадження, сутність якої розкрито у ст. 21 КПК України. Однак зміст цієї статті викликає чимало критичних зауважень.

По-перше, законодавець фактично поєднав у межах однієї статті дві самостійні засади кримінального провадження, які хоча й мають спільне підґрунтя, засноване на практиці ЄСПЛ, однак за своєю сутністю та значенням потребують окремого нормативного закріплення. Слід відзначити, що обраний законодавцем підхід не зовсім відповідає логіці побудови глави 2 КПК України та не узгоджується з практикою інших вітчизняних процесуальних кодексів, де принцип обов'язковості судових рішень врегульовано окремо (ст. 18 ЦПК, ст. 18 ГПК, ст. 14 КАСУ). Більше того, обов'язковість судового рішення прямо визначена у п. 9 ч. 2 ст. 129 Конституції України як одна з основних засад судочинства, що свідчить про її автономний характер.

По-друге, не можна не помітити, що ч. 1 ст. 21 КПК України частково відтворює зміст п. 1 ст. 6 ЄКПЛ. З огляду на це багато науковців безпідставно стверджують про ототожнення або змішування права на доступ до правосуддя із правом на справедливий судовий розгляд, що не відповідає підходам ЄСПЛ, породжує термінологічну плутанину і негативно впливає на правозастосовну практику. Як влучно зауважила у ході аналізу ст. 21 КПК України Т. Фулей, «національний законодавець має власне, доволі «усічене» розуміння доступу до правосуддя, адже в кожному разі поняттям «доступ до правосуддя» охоплюються (але не обмежуються ним) усі гарантії «справедливого суду», передбачені ст. 6 Конвенції [19, с. 620].

Отже, чинна редакція ст. 21 КПК України є концептуально та термінологічно недосконалою і потребує чіткого унормування з урахуванням міжнародних стандартів та доктринального розмежування відповідних понять.

Виходячи з того, що положення КПК України не містять нормативного визначення поняття «доступу до правосуддя», необхідно звернутися до доктринальних розвідок, у яких воно отримало більш розгорнуте теоретичне осмислення. Досліджуючи питання реалізації права на справедливий суд у кримінальному провадженні України, О. Льошенко дійшла висновку, що «доступ до правосуддя в контексті кримінального провадження передбачає надання учасникам провадження можливості звертатися до суду за захистом порушених прав та законних інтересів з метою їх відновлення» [20, с. 57]. Схожої думки притримується і Ю. Івчук, однак науковиця дещо розширює це поняття і стверджує, що «доступ до правосуддя – це загальна засада кримінального провадження, яка передбачає не лише формальну можливість звернення до суду як до інституції з метою ініціювання провадження, а й можливість учасника процесу брати активну участь під час судового розгляду» [18, с. 113]. У свою чергу, І. Вахліс стверджує, що «право особи на доступ до правосуддя у широкому розумінні може бути трактованим як суб'єктивне право особи, що зводиться не лише до фізичної можливості звернутися до суду, але і до реальної можливості захистити свої права та свободи у спосіб встановлений законом» [21, с. 432].

Особливістю кримінального провадження, яка істотно вирізняє його серед інших видів судочинства, є наявність стадії досудового розслідування. Саме ця обставина зумовлює наукові дискусії щодо того, чи поширюється засада доступу до правосуддя і на цю стадію кримінального провадження. А тому доцільно розглянути аргументи, наведені в доктрині для обґрунтування різних (по суті – протилежних) підходів до вирішення цього питання.

А. Лужанський стверджує, що «в окремих видах судочинства відповідні реалізаційні механізми доступності правосуддя розпочинають свою дію задовго до стадії судового розгляду (наприклад, у кримінальному процесі). Відтак з огляду на специфіку кримінального процесу є підстави для розширеного тлумачення права на доступ до правосуддя у сфері кримінального судочинства, зокрема шляхом поширення дії згаданого права на стадію досудового слідства, яка передуює стадії судового розгляду» [15, с. 35]. До такого висновку науковець дійшов, розвиваючи підхід О. Шило, яка вважаючи, що «суд у досудових стадіях кримінального процесу виконує дві функції: судового контролю та забезпечення законності обмеження конституційних прав і свобод громадян», висувала, що у цьому контексті «судовий контроль (розгляд скарг учасників процесу) є формою здійснення правосуддя» [22, с. 179-180].

Ще ширше право доступу до правосуддя розглядає С. Давиденко, яка зазначає, що «це нормативно закріплена і забезпечена державою реальна можливість кожної зацікавленої особи безперешкодного звернення безпосередньо до компетентних державних органів (дізнання, слідства, прокуратури) та суду за відновленням своїх порушених злочином прав, свобод і законних інтересів, без якого особа не може реалізувати право на судовий захист» [23, с. 8]. Полемізуючи із цією точкою зору, І. Вахліс цілком слушно підмітила, що «доступ до правосуддя розкривається крізь призму можливого звернення за захистом своїх прав не лише до суду, але й до інших суб'єктів владних повноважень. Разом із тим, відповідно до ст. 124 Конституції України встановлюється, що «правосуддя в Україні здійснюють виключно суди. Делегування функцій судів, а також привласнення цих функцій іншими органами чи посадовими особами не допускаються» [21, с. 431]. Таким чином, зазначений підхід, на її думку, не є повним у загальному кримінально-процесуальному аспекті. Обґрунтовано критикує висловлену С. Давиденко позицію і І. Гловюк, зазначаючи, що «при такому розумінні доступності правосуддя та доступу до правосуддя фактично мається на увазі доступ до суду, причому не тільки при здійсненні ним правосуддя, тобто розгляду та вирішення по суті кримінальної справи та застосування у зв'язку з цим норм матеріального права, а й при здійсненні ним інших функцій» [7, с. 2].

На переконання Н. Деркач, доступ до правосуддя в контексті кримінального провадження означає «надання учасникові провадження можливості (права) звертатися до суду за захистом свого права чи охоронюваного законом інтересу, заявляти різного роду клопотання, оскаржувати до слідчого судді, суду чи суду вищої інстанції рішення учасників провадження, які наділені владними повноваженнями і вчиняють такі дії чи ухвалюють рішення» [24, с. 55]. Аналіз цієї позиції дає підстави стверджувати, що дослідниця побічно розглядає можливість реалізації права на доступ до правосуддя і на стадії досудового розслідування, в рамках якої відбувається оскарження до слідчого судді рішень та дій учасників провадження, наділених владними повноваженнями.

Таким чином, у науці кримінального процесу сформувався підхід, згідно якого доступ до правосуддя поширюється як на досудові, так і судові стадії кримінального провадження. Вважаємо, у цілому він має під собою раціональне підґрунтя за умови, що йдеться про широке розуміння категорії «правосуддя».

Водночас, простежується й інший підхід, відповідно до якого доступ до правосуддя охоплює виключно судові стадії кримінального провадження. Так, І. Гловюк вважає, що «оскільки правосуддя

у кримінальних справах є функцією суду з розгляду та вирішення по суті кримінальної справи та застосування у зв'язку з цим норм матеріального права, то доступ до правосуддя у кримінальному процесі слід розуміти як забезпечення можливості розгляду справи по суті у судових стадіях кримінального процесу» [7, с. 4]. На нашу думку, така позиція є більш аргументованою і відповідає ст. 124 Конституції України та ст. 30 КПК України. Функція судового контролю, що реалізується слідчим суддею на стадії досудового розслідування, не є і не може бути правосуддям, адже у ході її здійснення не встановлюється винуватість чи невинуватість обвинуваченого у вчиненні кримінального правопорушення (не розглядається обвинувачення по суті), а здійснюється зовсім інша процесуальна діяльність, зокрема: перевірка наявності законних підстав для обмеження конституційних прав і свобод учасників кримінального провадження шляхом проведення С(Р)Д, НС(Р)Д, застосування заходів забезпечення кримінального провадження, розгляд і вирішення скарг на дії, рішення та бездіяльність органів досудового розслідування та прокурора тощо.

З урахуванням наведених наукових підходів, а також вимог законодавства, видається доцільним сформулювати таке визначення поняття «доступ до правосуддя у кримінальному провадженні». На нашу думку, це – загальна засада кримінального провадження, яка передбачає гарантовану державою можливість у випадках та формах, передбачених КПК України, звернутися до суду, щоб ініціювати судове провадження, та брати у ньому активну участь з метою ефективного захисту своїх прав, свобод та законних інтересів. Відповідно право на доступ до правосуддя у кримінальному провадженні передбачає, по-перше, можливість звернення до суду відповідної інстанції з метою ініціювання судового провадження, однак лише у випадках та формах, передбачених КПК України, а по-друге, можливість брати у ньому активну участь з метою захисту своїх прав і свобод. Щодо другого компонента, то він безпосередньо передбачений у ч. 3 ст. 21 КПК України, відповідно до якої «кожен має право на участь у розгляді в суді будь-якої інстанції справи, що стосується його прав та обов'язків, у порядку, передбаченому цим Кодексом». Що стосується першого компонента, то традиційно можливість звернення особи до суду з метою захисту і поновлення своїх прав розглядається крізь призму інших понять – «доступу до суду» та «права на доступ до суду», однак дана проблематика виходить за межі дослідження, здійснюваного у цій статті.

**Висновки.** У демократичній правовій державі ефективність судового захисту прав і свобод людини, у тому числі й кримінально-правовими засобами, безпосередньо залежить від рівня забезпечення доступу до правосуддя. Відсутність нормативного визначення понять «правосуддя» та «доступ до правосуддя», а також недосконалість редакції ст. 21 КПК України не сприяє формуванню єдиного підходу до їх тлумачення та застосування, що породжує термінологічну плутанину, ускладнює правозастосовну практику та знижує ефективність судового захисту у цілому.

На підставі аналізу законодавства та доктринальних підходів у цій сфері можна стверджувати, що доступ до правосуддя виступає загальною засадою кримінального провадження, яка передбачає гарантовану державою можливість у випадках та формах, передбачених КПК України, звернутися до суду, щоб ініціювати судове провадження, та брати у ньому активну участь з метою ефективного захисту своїх прав, свобод та законних інтересів. Видається, що запропоноване визначення певною мірою сприятиме усуненню існуючої правової невизначеності, оскільки охоплює два ключові компоненти: по-перше, гарантовану законом можливість звернення до суду у випадках та формах, передбачених КПК України, та, по-друге, право на активну участь у судовому розгляді для захисту своїх прав і свобод.

Доцільним також вбачається унормування засади доступу до правосуддя та засади обов'язковості судового рішення у різних статтях КПК України (як двох самостійних засад кримінального провадження) з урахуванням конституційних приписів і міжнародних стандартів, що сприятиме більш чіткому теоретичному й практичному розмежуванню понять.

#### СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Кучинська О.П., Щиголь О.В. Поняття та зміст доступу до правосуддя в кримінальному процесі України. *Вісник кримінального судочинства*. 2019. № 3. С. 20–30.
2. Овчаренко О.М. Доступність правосуддя та гарантії його реалізації: Монографія. Х.: Право, 2008. 304 с.
3. Решота В. Проблеми визначення основних понять у сфері здійснення правосуддя. *Вісник Львівського університету. Серія юридична*. 2016. Вип. 62. С. 119–127.
4. Бевза А. Стан наукових досліджень проблем судового розгляду в цивільному судочинстві. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2024. № 5. С. 135–141.
5. Комзюк В.Т. Щодо нормативного визначення поняття і сутності правосуддя. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2023. № 1. С. 88–92.

6. Ухвала Конституційного Суду України про відмову у відкритті конституційного провадження у справі за конституційним зверненням державного зовнішньоекономічного підприємства «Славутич-Сталь» щодо тлумачення статті 124 Конституції України і Закону України «Про міжнародний комерційний арбітраж» від 14 жовтня 1997 року. Справа № 016/1241-97. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/vz44u710-97#Text>.
7. Гловюк І.В. Доступ до суду у кримінальному процесі: проблеми теорії. *Часопис Академії адвокатури України*. 2011. № 11. С. 1–7.
8. Плахотнік О.В. Рішення Європейського суду з прав людини як обов'язковий елемент судового контролю у кримінальному провадженні. *Криміналістика і судова експертиза: міжвідомчий науково-методичний збірник*. 2019. Випуск 64. С. 284–294.
9. Кримінальний процесуальний кодекс 2012 року: ідеологія та практика правозастосування: колективна монографія / За заг. ред. Ю.П. Аленіна; відпов. за вип. І.В. Гловюк. Одеса: Видавничий дім «Гельветика», 2018. 1148 с.
10. Про судоустрій і статус суддів: Закон України від 02.06.2016 р. № 1402-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19#n11>.
11. Москаль Р.М. Вимоги верховенства права стосовно доступу до правосуддя. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2020. № 2. С. 36–49.
12. Козакевич О.М. Забезпечення доступу до правосуддя в транзитивних умовах: дис. ... докт. філософії 081 Право. Одеса, 2021. 220 с.
13. Сакара Н. Право на доступ до правосуддя у цивільних справах: правові позиції Європейського суду з прав людини та національний контекст. *Право України*. 2018. № 10. С. 64–85.
14. Завидняк А.В. Право на доступ до адміністративного судочинства. Дис. ... докт. філософії 081 Право, Ужгород, 2023. 206 с.
15. Лужанський А.В. Конституційно-правові засади доступу до правосуддя в Україні: дис. ... канд. юрид. наук. 12.00.02. Київ, 2013. 234 с.
16. Балацька О. Доступ до правосуддя як загальна засада кримінального провадження. *Підприємництво, господарство і право*. 2020. №8. С. 262–268.
17. Шибіко В. П. Забезпечення права особи на доступ до правосуддя у системі принципів кримінального процесу України. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Серія «Юридичні науки»*. 2009. Вип. 81. С. 166–169.
18. Івчук Ю.Ю. Доступ до правосуддя у кримінальному провадженні у розумінні ЄСПЛ. *Взаємодія норм міжнародного і національного права крізь призму процесів глобалізації та інтеграції*: матер. Всеукр. наук.-практ. конф. м. Київ, 2024. С. 110–113.
19. Фулей Т.І. «Доступ до правосуддя» у кримінальному провадженні. С. 618–621. DOI: <https://doi.org/10.36059/978-966-397-377-7-171>.
20. Льошенко О.Ю. Реалізація права на справедливий суд у кримінальному провадженні України. Дис. ... докт. філософії 081 Право, Одеса, 2021. 214 с.
21. Вахліс І.В. Право на справедливий судовий розгляд та право на доступ до правосуддя у кримінальному провадженні: поняття і співвідношення. *Юридичний електронний науковий журнал*. 2023. № 1. С. 429–433.
22. Шило О.Г. Теоретичні основи та практика реалізації конституційного права людини і громадянина на судовий захист у досудовому провадженні в кримінальному процесі України: дис. ... докт. юрид. наук: 12.00.09. Харків, 2011. 479 с.
23. Давиденко С.В. Потерпілий як суб'єкт кримінально-процесуального доказування: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Харків, 2007. 20 с.
24. Деркач Н. Доступ до правосуддя та обов'язковість судових рішень. *Слово Національної школи суддів України*. 2013. № 3 (4). С. 52–57.